

הכניסה הצפונית

החפירות הארכיאולוגיות ועבודות השימור בעבדת:

- עבדת נחשפה בידי פרופ' מיכאל אבי יונה בשנת 1958 ובידי פרופ' אברהם נגב בשנים 1959-1961 מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים.
- עבודות שימור ושחזור נעשו באתר בשנות השישים של המאה העשרים.
- בשנים 1975-1977 חפרו באתר פרופ' אברהם נגב וד"ר רודולף כהן.
- בשנים 1999-2000 נערכו חפירות בידי ד"ר טלי אריקסון גיני וד"ר פטר פביאן מטעם רשות העתיקות.
- דרך הבשמים, כולל עבדת, הוכרזה אתר מורשת עולמית בידי אונסקו בשנת 2005, יחד עם ממשיה, שבטה וחלוצה.
- ב-2009.10.5 נהרסו במכוון שרידי היישוב הביזנטי עבדת. מבנים, קשתות ועמודים הופלו, נותצו ורוססו בצבע. מסע ההרס גרם להשחתה עזה של שרידים רבים באתר. רשות הטבע והגנים השקיעה רבות בשימור, שחזור ופיתוח עבדת במהלך השנים. לאחר אירוע ההשחתה, בסיוע ממשלת ישראל שהקצתה לכך משאבים רבים, החלה רשות הטבע והגנים בפרויקט שיקום ושימור האתר שנמשך שלוש שנים, בידי צוות שימור של רשות הטבע והגנים בשיתוף עם רשות העתיקות. במהלך הפרויקט שוקמו ההריסות, שומרו השרידים הארכיאולוגיים, הותקנה מערכת שילוט והמחשה לאורך מסלול התיירות וכן מערכת אבטחה שתגן על האתר מפני הישנות אירוע כזה.

הנבטים

הנבטים (בשפה הארמית "חופרי בורות מים") הם עם קדום ממוצא ערבי אשר נדד, החל מהמאה ה-4 לפסה"נ, לאורך דרך הבשמים מתימן וערב הסעודית ועד נמל עזה. הם הובילו בשמים, תבלינים, צמחי מרפא, בדים, חומרי צביעה, כסף וזהב. חלק מהנבטים שכנו בפטרה ובסביבתה. החל מאמצע המאה ה-1 לפסה"נ התיישבו הנבטים בנגב ביישובי קבע והתקיימו מחקלאות ומסחר. החל מהמאה ה-3 לסה"נ הם עסקו רק בחקלאות עקב שינויים כלכליים בשוק העולמי.

"... המור והלבונה הם המוצרים העיקריים של ערב... במרכז הארץ בקירוב..."

"מסופר, כי במסחר זה עוסקות 3,000 משפחות בלבד, השומרות מונופולין זה העובר בירושה ... אין גם הסכמה בין המקורות השונים בדבר צורתו של עץ הקטורת."

(פליניוס, תולדות הטבע 12 עמוד 41)

בימיו של המלך הנבטי חרתת הרביעי (9 לפסה"נ-40 לסה"נ) קיבל סחר הבשמים תנופה ניכרת ובזכות כך התעשרה הממלכה. בימיו הייתה הממלכה הנבטית בשיא פריחתה ואז התבססו המרכזים הראשיים: פטרה – בירת הממלכה בעבר הירדן המזרחי; עבדת וחלוצה בנגב. בזמן זה הייתה הדרך פטרה-עבדת-עזה עורק המסחר הראשי.

הסחר בבשמים, צמחי מרפא, תבלינים, בדים, חומרי צביעה ומתכות יקרות התנהל על גבי גמלים. הגמל נשא על גבו 150-200 ק"ג והיה מובל בידי מנחה שהלך עמו ברגל.

שיירה מנתה 10-20 גמלים ונדרשו לה ליווי, אספקה, אבטחה ופיקוח. קצב ההליכה היה קבוע לפי שמירת המרחק בין הגמלים.

"מן הלבונה יש לשלם כמויות קבועות לכהנים ולמזכירי המלכים, ולבד מאלה לשומרים, למשמשיהם ולמשרתיהם, שכל אחד מהם מקבל אף הוא את קמצוצו... לאורך כל הדרך יש לשלם תשלומים, במקום אחד עבור מים, במקום אחר עבור מספוא, או דמי לינה בתחנות הדרכים, וכן מסי מעבר שונים."

כך מצטברות ההוצאות לכדי 688 דינרים למטען גמל, עוד לפני שמגיעים אל חוף הים התיכון. ואז יש לשלם שוב למוכסים של האימפריה שלנו."

(פליניוס, תולדות הטבע 12 עמוד 65)

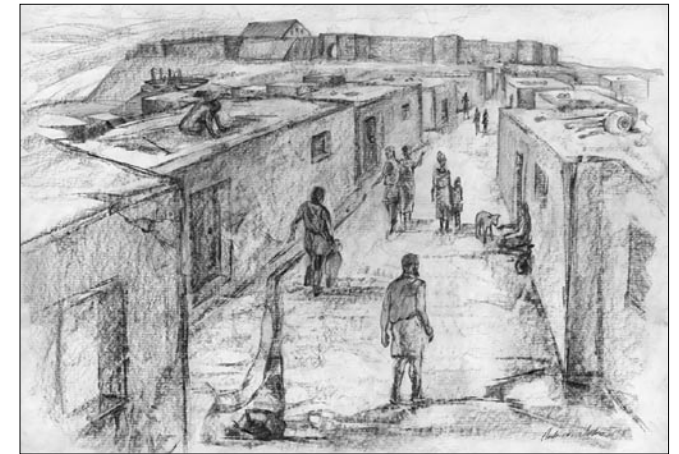
ממלכת הנבטים כללה את צפון ערב, אדום, מואב, חורן, נגב וסיני.

בשנת 106 לסה"נ מת המלך רבאל השני וממלכת הנבטים סופחה לאימפריה הרומית.

ההתיישבות בנגב הגיעה לשיאה בתקופה הביזנטית, עת הונחלה הנצרות בארץ. הנבטים קיבלו עליהם את הנצרות, ואת מקומו של הכתב הנבטי תפס הכתב היווני. בזמן זה הוקמו מצודות וכנסיות מפוארות, פותחו הדרכים והתרחבו שטחי החקלאות.

ברוכים הבאים לגן לאומי עבדת תחנה 62 בדרך הבשמים אתר מורשת עולמית

**מה שהשכיחו התמורות והזמן, יעלה ויבוא
במהלך החוויה בשביליה של עבדת!**

הרובע הביזנטי

עבדת הייתה תחנת דרכים בדרך הבשמים (תחנה 62), שעברה מחצי האי ערב ועד נמל עזה ומשם לארצות האימפריה הרומית.

החל מהתקופה ההלניסטית ועד התקופה הביזנטית (במאה ה-3 לפסה"נ ועד המאה ה-4 לסה"נ) התקיים כאן יישוב נבטי קטן שהיווה את תחנה 62 שבדרך הבשמים. הסחר בבשמים היה בעל ערך כלכלי רב והיה אחד המניעים לבניית תחנות, מצודות ומגדלים לאורך הדרך, למטרות אבטחה ואספקת שירותים לסוחרים ולשיירות הגמלים. בשנת 106 לסה"נ מת המלך רבאל השני וממלכת הנבטים סופחה לאימפריה הרומית.

בתקופה הביזנטית, במאה ה-4 לסה"נ, גדלה עבדת והפכה ליישוב מתוכנן עם בורות מים, חקלאות (בין היתר גידול גפנים), מחסנים לאגירת התוצרת החקלאית ובתי מלאכה לעיבוד תוצרת זו.

בשנת 630 לסה"נ פקדה את האזור רעידת אדמה אדירה שגרמה להרס ולנטישה של עבדת.

גן לאומי עבדת

”דרך הבשמים – ערי המדבר בנגב”

הוכרזה אתר מורשת עולמית בוועדת מורשת עולמית של אונסק"ו בדברן שבדרום אפריקה ביום 15.7.2005. ההכרזה כוללת את דרך הבשמים ממואה שבערבה ועד עבדת שבהר הנגב, (כ-65 ק"מ), ואת הערים העתיקות עבדת, חלוצה, שבטה וממשית. רוב הדרך המוכרזת נכללת בתוך שמורת טבע מצוק הצינים, וערי המדבר הן גנים לאומיים.

ראשיתה של דרך הבשמים בעומאן ותימן, ואורכה הכולל כ-2,400 ק"מ. היא עוברת בערב הסעודית ובירדן, בואכה הנגב, ומסתיימת בנמל עזה. הדרך ושלוחותיה שקקו חיים מהמאה השלישית לפסה"ג ועד המאה הרביעית לסה"ג.

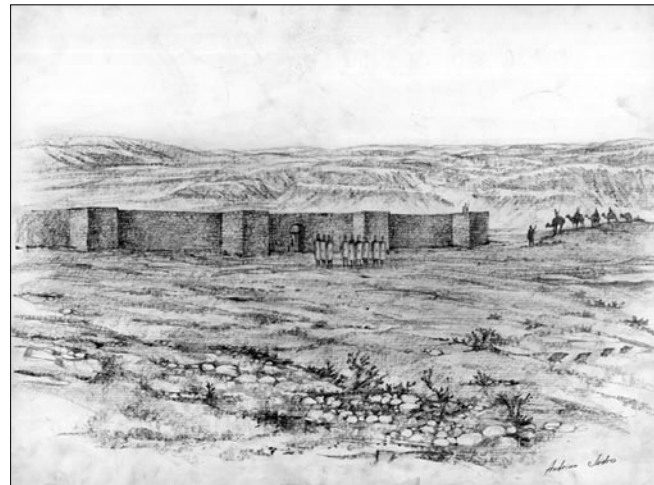
ועדת המורשת העולמית של אונסק"ו הכריזה על דרך הבשמים בזכות הקריטריונים האלה:

דרך הבשמים היא עדות ייחודית לתרבות שנעלמה (קריטריון מס' 3).

הערים הנבטיות ודרכי המסחר שלהן מהוות עדות משכנעת לחשיבות הכלכלית, החברתית והתרבותית של הבשמים, הלבונה והמור ושל תבלינים וסחורות למיניהם שהועברו מהמזרח הרחוק וחצי האי ערב, לעולם ההלניסטי והרומי. נוסף על היותה דרך מסחר היא השפיעה גם על תרבויות העולם הקדום ומיזגה בין אנשים ודעות.

הדרך היא דוגמה בעלת ערך עולמי יוצא דופן של שימוש מסורתי בשטח (קריטריון מס' 5).

השרידים הדוממים שנותרו מהערים, המצדים, הדרך ואבני המיל, החאנים והמערכות החקלאיות המתוחכמות, הנמצאים לאורך דרך הבשמים בנגב, הם דוגמה יוצאת דופן לסביבת המדבר מכניסת האזרחים שפרחה כאן במשך כ-700 שנים.

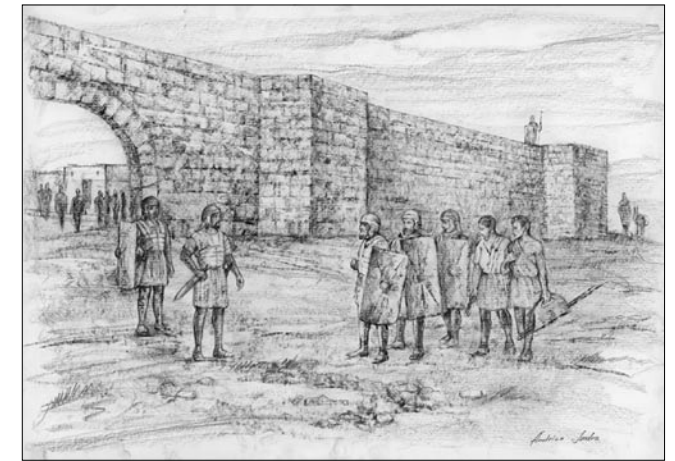

המחנה הרומי והדרך

מבקרים יקרים,

אנו מאחלים לכם הנאה מביקורכם באתר. שמירה על כללי ההתנהגות תבטיח ביקור נעים לכם ולבאים אחרים:

- יש לטייל בשבילים המסומנים בלבד!
- יש להישמע להוראות עובדי הגן הלאומי.
- הכניסה מותרת רק למקומות שהוכשרו לביקור קהל.
- אין לפגוע בעתיקות ובממצאים ארכיאולוגיים!
- הטיפוס על חומות וקירות אסור!
- אין להשליך ולדרדר אבנים.
- השהייה באתר בשעות החשכה – אסורה! הלינה מותרת בחניונים המאושרים לכך בלבד.
- מותר לאכול רק במקומות המיועדים – ליד החניה התחתונה.
- שמרו על הניקיון.

המחנה הרומי מקרוב

© הוצאת רשות הטבע והגנים

פברואר 2014

תכנון אדריכלי: רם שואף; תכנון הנדסי: ליליה סוחנוב;

תכנון שימורי: אורית בורטניק

ייעוץ מדעי: ד"ר טלי אריקסון גיני, רשות העתיקות;

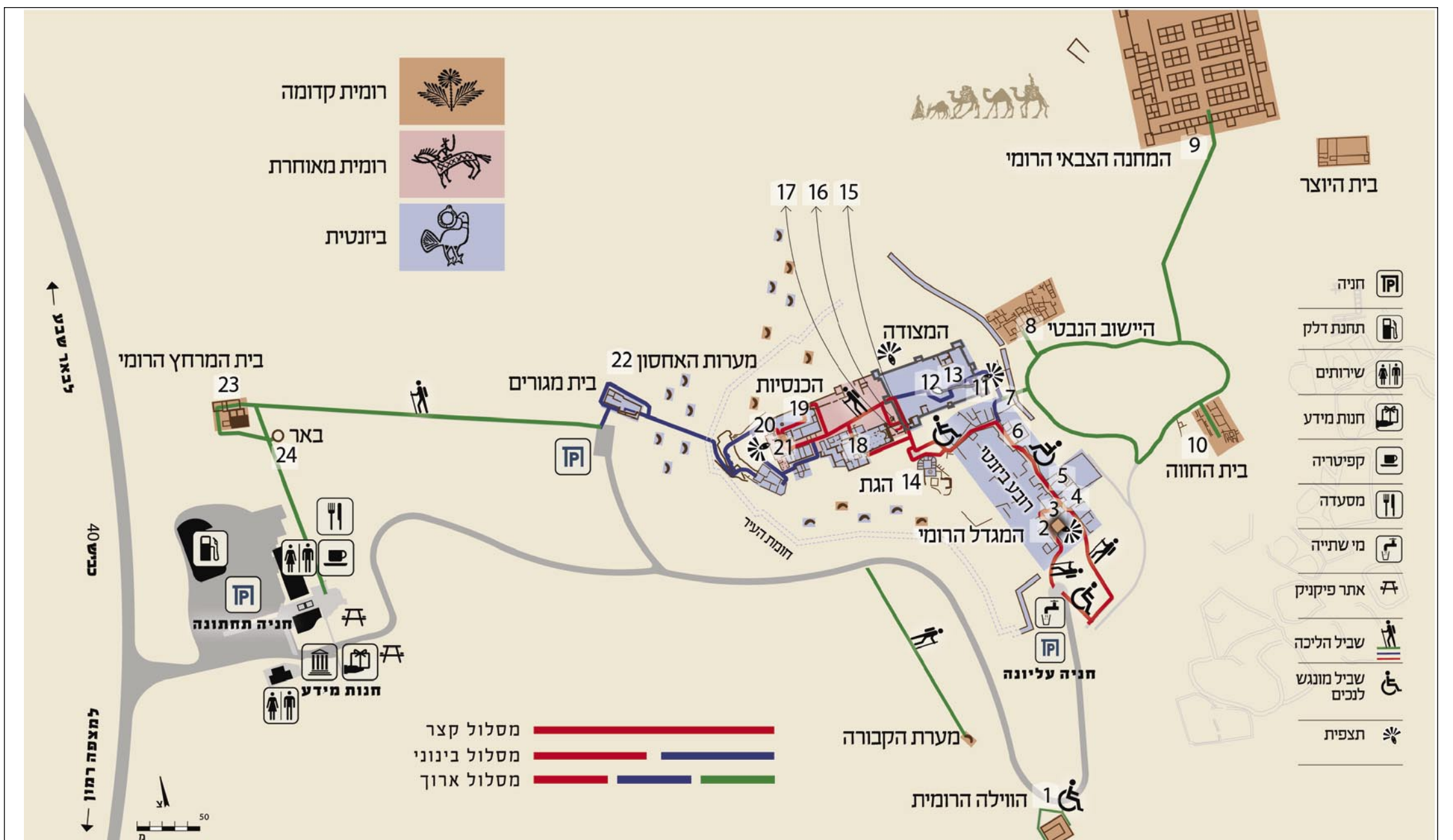
ד"ר צביקה צוק, רשות הטבע והגנים

כתיבה: אביבית גרא, אוצרת גן לאומי עבדת

איורים: אנדריאן ג'ודרו

תצלומים: דורון נסים מפנה: עפר קוטלר

עריכה: נועה מוטרו; הפקה: עדי גרינבאום

הובילה אותם לבור המים (12) המרשים בגודלו. בורות נוספים היו כאן והם אספו לתוכם את מי הנגר.

מכאן נצא דרך שער המצודה אל הגת והתצפית. הגת (14) שימשה לדרכת ענבים שמהם הפיקו יין. הגפנים גודלו בשטחים שלמרגלות עבדת.

מכאן נחזור אל החצר השנייה של המצודה (15), נפנה שמאלה אל בור מים נבטי (16) ושרידי מקדש נבטי (17). מכתובת שהתגלתה בקרבת המקדש נראה שהיה כאן פולחן לאלה עוזה, שהיא המקבילה של אפרודיטה היוונית (אלת היופי והאהבה). ייתכן כי התקיים במקדש גם פולחן למלך עבדת ולאל הנבטי דושרה (אל היום).

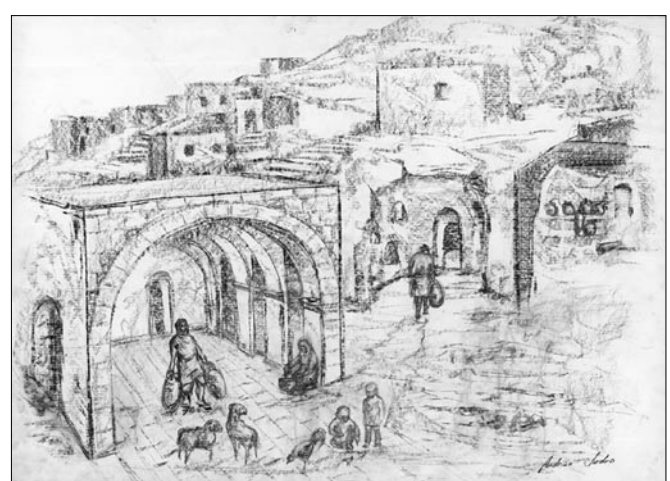
בזמן חשיפת המקדש התגלו על גבי הקירות שרידי עיטורים בצבע (סטוקו ופרסקו) כמקובל במקדשים נבטיים.

היה זה אזור מקודש ובו שניים או שלושה מקדשים נבטיים. מכאן נתקדם אל הכנסייה הדרומית (18) – כנסיית תיאודורוס הקדוש – שהייתה חלק ממנזר. ברצפתה כמה קברים עם לוחות שיש וכתובות מהשנים 541-618 לסה"נ. הכתובת הקדומה היא של קברו של הקדוש המעונה, המרטיר תיאודורוס הקדוש, ומכאן כינויה של הכנסייה. בחצר הכנסייה (אטריום) ישנו דגם הממחיש את מבנה הכנסייה. משם נעבור אל הכנסייה הצפונית (19), הקדומה בכנסיות עבדת, ונראה גם את אגן הטבילה המשוחזר (20). נצא אל קטע של שער משוחזר. זהו שריד של מקדש נבטי (21). כתובות נבטיים שנמצאו כאן וזמנן המאה ה-3 לסה"נ, מעידות על מקדש נבטי של זבס-עבדת, שהשריד היחיד שנותר ממנו הוא קטע מהשער. במשקוף השער חקוקה כתובת הקדשה משנת 268 לסה"נ לאדריכל ולכל ידידי עבדת.

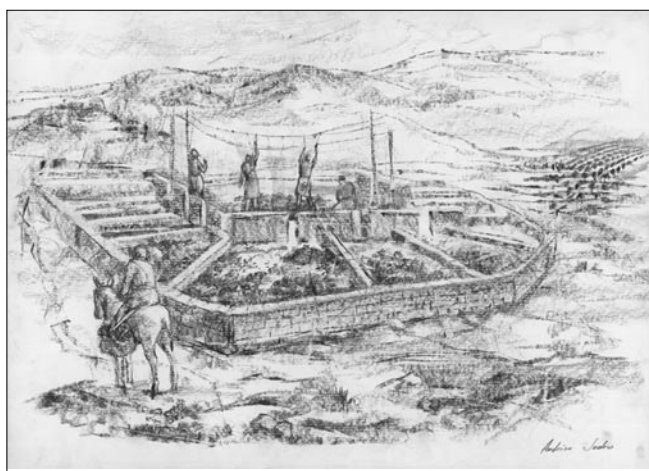
ליד שרידי השער – מצפור ובו הסבר על דרך הבשמים.

מכאן ניתן לחזור לחניה או לרדת אל המערות. המערות שימשו קברים בתקופת היישוב הנבטי, ואילו בתקופת היישוב הביזנטי שימשו לאחסון תוצרת חקלאית וכיכבים שבהם תסס התירוש והפך ליין. בתי המגורים היו בנויים בחזיתות המערות (22).

נמשיך לרדת עד לבית המרחץ מהתקופה הביזנטית (23) שהוקם במאה ה-4 לסה"נ בידי חיילים רומים. ליד בית המרחץ – באר מים (24) שעומקה 70 מ'. מימיה הועברו בתעלה בנויה אל בית המרחץ.

בית הביזנטי והמחסנים

הגת המשוחזרת

ליד המגדל נמצא "חדר הקשתות" (3) השייך לרובע הביזנטי. הקשתות נשאו את קורות האבן לקירוי. הקשתות בחדר זה שוחזרו במסגרת פרויקט השימור של עבדת לאחר שנעקרו ממקומן באירוע ההשחטה בשנת 2009.

מכאן נמשיך אל הרחוב של הרובע הביזנטי (4) שהיה מיושב גם בתקופה הרומית המאוחרת: כאן התנהלו החיים בבית וברחוב. המים, שהיו מצרך יקר, נאספו במרזבים אל תעלות ובורות. שימו לב אל הקשתות הנטיות (5) – עדות לרעידת האדמה שהתרחשה כאן בשנת 630 לסה"נ ובגללה ניטשה עבדת. בהמשך מימין - אורווה לסוסים (6).

מנקודה זו עליכם להחליט כיצד להמשיך את ביקורכם בעבדת: אם תפנו ימינה (המסלול הארוך) תוכלו לראות את שרידי היישוב הנבטי, את המחנה הצבאי של חיילי הלגיון העשירי ואת הדרך שממנה עלו שיירות גמלים עמוסות בבשמים, בתבלינים, בבדים ובסחורות נחשקות נוספות. אם תפנו שמאלה (המסלול הקצר) תדלגו על השרידים הללו.

המסלול הארוך:

נפנה ימינה אל חומת העיר הביזנטית (7). נמשיך עד לשרידים של היישוב הנבטי (8) – הוא תחנה 62 בדרך הבשמים (קוֹדֶם בזמן לעיר הביזנטית). מולנו בכיוון מזרח – שרידים של בית יוצר לכלי חרס נבטיים. מכאן נמשיך אל המחנה הצבאי הרומי (9) אשר שימש לחניה של חיילי הלגיון העשירי בדרכם מירושלים לאלית ולעקבה ובחזרה.

נמשיך דרומה עד שרידי גת (10), שהיא הקדומה בעבדת וסביבתה, והיא חלק מחווה חקלאית ביזנטית שהתקיימה כאן (הגת נמצאת בקצה האחורי של מבנה החווה). הגיה שלמרגלותיה היה נטוע גפנים ומהם הפיקו גת יין משובח. צפו דרומה: זהו קטע מדרך הבשמים העולה מדרום-מזרח ודרכה הגיעו השיירות לעבדת. הגמלים נותרו לנוח במכלאות, ששרידיהן נראים בסביבה הקרובה. נמשיך אל המצודה הביזנטית ונעלה למגדל התצפית הדרום-מזרחי שלה (11). הנוף מכאן מרהיב: רמת עבדת, דרך הבשמים, המחנה הצבאי הרומי, עבדת.

למרגלות המגדל – תעלת מים (13) אשר אספה את מי הגשמים

מסלולי הביקור

1. **מסלול קצר:** מהחניה העליונה אל המגדל הרומי, הגת והתצפית, המצודה והכנסיות, ומשם חזרה לחניה העליונה (שעה: שעה וחצי).

2. **מסלול בינוני:** מהחניה העליונה אל המגדל הרומי, הגת והתצפית, המצודה, הכנסיות, מערות האחסון ובית המרחץ הרומי, ומשם אל החניה התחתונה (שעתיים).

3. **מסלול ארוך:** מהחניה התחתונה אל מערת קבורה רומית, הווילה הרומית, המגדל הרומי, שרידי היישוב הנבטי, המחנה הצבאי הרומי, שרידי הגת והחווה הביזנטית, הגת והתצפית, המצודה, הכנסיות, מערות האחסון ובית המרחץ הרומי, ומשם חזרה לחניה התחתונה (שלוש שעות).

הביקור בעבדת מתחיל ומסתיים בחנות המידע, המזמנת היכרות עם הנבטים ועם דרך הבשמים באמצעות סרט, ממצאים, הסברים וכן דגם של עבדת בתקופה הביזנטית.

במהלך הנסיעה מהחניה התחתונה אל האתר ניתן לעצור, ללכת בשביל קצר ולראות את מערת הקבורה: זמנה המאה ה-3 לסה"נ ובה חצובים למעלה מעשרים כוכי קבורה. במערה התגלו שלוש כתובות עם שמות של נשים, ומכאן השערת החוקרים כי נקברו כאן נשים וכי אולי המקום קשור לפולחנה של אפרודיטה – אלת האהבה הרומית...

נמשיך לנסוע ונעצור לביקור בשרידים של הווילה הרומית (1). אין מקום טוב יותר למיקומו של הבית – צופה אל הסביבה ונהנה מרוחות נעימות החודרות מהחצר אל חדרי.

לאחר מכן ניסע ונעצור בחניה העליונה.

מהחניה העליונה נגיע אל המגדל הרומי ששימש מגדל תצפית (2) והכתובת ביוונית שחרתה במשקוף מספרת: "במזל טוב זבס עבדת עוזר לארניוס אשר בנה את המגדל הזה באותות טובים בשנת 188 בעזרתו של האדריכל ואילוס מפטרה ואבטיכוס".

מיהו "זבס עבדת"? המלך עבדת (כנראה עבדת השני), שעל שמו המקום, היה לתושבים כמו האל זאוס (אל השמיים). מניין השנים כאן מתחיל בשנת 106 לסה"נ, בעת שהרומאים סיפחו את הממלכה הנבטית לאימפריה שלהם. על כן – שנת 188 המציגת במשקוף היא למעשה שנת 294 לסה"נ.

הווילה הרומית